

Ταϊφάκος: Αρχαίοι Κύπριοι φιλόσοφοι

Ιωάννης Ταϊφάκος (επιμ.): *Αρχαία κυπριακή γραμματεία*, τ. 6: *Φιλοσοφία*. Λευκωσία: Ίδρυμα «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης» 2008, 655 σ., 40 €.

Κρίνει ο Νικόλαος Αυγελής (ΑΠΘ)

Στο πλαίσιο της σειράς *Αρχαία Κυπριακή Γραμματεία*, είχε προηγηθεί (ως πέμπτος τόμος της σειράς, 1999) η έκδοση από τον αείμνηστο Κώστα Μιχαηλίδη των αποσπασμάτων του ιδρυτή της Στωϊκής Σχολής Ζήνωνα του Κιτιέα. Ο έκτος τόμος, την έκδοση του οποίου επιμελήθηκε ο Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κύπρου Ιωάννης Ταϊφάκος, συμπληρώνει τη σειρά με το έργο των λοιπών γνωστών Κυπρίων φιλοσόφων της αρχαιότητας: του Κλέαρχου, του Περσαίου και του Δημώνακτα. Η ογκώδης έκδοση, πολύτιμη συμβολή στην έρευνα της κυπριακής φιλοσοφικής γραμματείας τόσο ως προς τη φιλολογική επιμέλεια των αρχαίων κειμένων όσο και ως προς την ερμηνευτική τους προσέγγιση, περιλαμβάνει Προλεγόμενα (σ. ix-xiii), Εισαγωγή (σ. xv-lxviii), έκδοση και μετάφραση των διασωθέντων αποσπασμάτων Κυπρίων φιλοσόφων (σ. 4-228), εκτενές ερμηνευτικό υπόμνημα (σ. 235-528), βιβλιογραφία, ευρετήρια έργων και χωρίων, ονομάτων και πραγμάτων.

Εκκινώντας από τον Ζήωνα ως «απολογητή του κοσμοπολιτισμού» (σ. xvi), ο Ιωάννης Ταϊφάκος επιχειρεί στην εκτενή Εισαγωγή του μια σφαιρική προσέγγιση της φιλοσοφικής σκέψης του κυπριακού ελληνισμού: την εντάσσει στον ιστορικό της περίγυρο, όπως αυτός διαμορφώνεται μετά «τη διάλυση του κλασικού προτύπου του ελληνισμού, της πόλης-κράτους», όταν η φιλοσοφία αναλαμβάνει να υποκαταστήσει την απώλεια αυτή συντάσσοντας έναν «πρακτικό οδηγό βίου» για τον άνθρωπο που πρόκειται πλέον να ζήσει στην πολιτεία του κόσμου (σ. xvii). Ο συγγραφέας επισημαίνει εύστοχα ότι η «βασική ερμηνευτική συνισταμένη» της φιλοσοφικής σκέψης των σημαντικότερων Κυπρίων φιλοσόφων είναι οι «ανοιχτοί ορίζοντες», ο κοσμοπολιτισμός, ο οποίος είχε σημείο εκκίνησης την «κατανόηση του άλλου», τη «συμβίωση με το έτερο», την «οικείωση του αλλόφυλου» – δηλαδή έννοιες και ζητήματα που σήμερα, σε μια διαφορετική βέβαια ιστορική συγκυρία, βρίσκονται στο επίκεντρο του φιλοσοφικού προβληματισμού. Στη συνέχεια, ο συγγραφέας επιχειρεί να ξεδιπλώσει βασικές πτυχές αυτού που εύστοχα ονομάζεται «κυπριακή εμπειρία», όπως αυτή καταγράφεται στη φιλοσοφική σκέψη των σπουδαιότερων (πλην του Ζήωνα) φιλοσόφων.

Στηριζόμενος στη φιλολογικο-κριτική διερεύνηση του θέματος, ο Ταϊφάκος υποστηρίζει με πειστικά επιχειρήματα: 1) ότι ο Κλέαρχος είναι Σολεύς, δηλαδή Κύπριος εκ Σόλων,

που έζησε από το 370/60 έως 290/80· 2) ότι είναι μαθητής του Αριστοτέλη (και μάλιστα «ουδενός δεύτερος», κατά τη μαρτυρία του Φλάβιου Ιωσήπου και του Αθήναιου), ότι μαθήτευσε κοντά του (κατά πάσα πιθανότητα στην Άσσο ή στη Μυτιλήνη) και έδρασε ως Περιπατητικός στην περιφέρεια, στον ασιατικό δηλαδή χώρο· 3) ότι το έργο του είναι σήμερα γνωστό αποκλειστικά από την έμμεση παράδοση, με σημαντικότερο πηγή τον Αθήναιο, ο οποίος στους *Δειπνοσοφιστές* μας παρέδωσε τη συντριπτική πλειονότητα των (συνολικά 97) αποσπασμάτων· 4) ότι υπάρχει μια κατηγορία υλικού με ευρύτατη θεματική, προερχόμενου κυρίως από λεξικογράφους και παροιμιογράφους, οι οποίοι αντλούν από τον Κλέαρχο, επιβεβαιώνοντας έτσι τη σημασία αυτού του Περιπατητικού φιλοσόφου. Ο συγγραφέας δεν περιορίζεται στη φιλολογικο-κριτική έρευνα με τη στενή έννοια, αλλά προβαίνει και σε μια σφαιρικότερη αξιολόγηση της σκέψης του Κλέαρχου, σε συνάρτηση μάλιστα με την πρώιμη φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Απαντά στο γραμματολογικής τάξης ερώτημα (που συχνά ετέθη) κατά πόσο ο Κλέαρχος είναι φιλόσοφος, επισημαίνοντας ότι ένα από τα τεκμήρια που καταδεικνύει τη φιλοσοφική διάσταση της σκέψης του είναι το γεγονός ότι οι διασωθέντες τίτλοι των έργων παραπέμπουν στον πρώιμο Αριστοτέλη: έχουν την ίδια θεματική και συχνά τον ίδιο τίτλο, αν κρίνει κανείς από έργα όπως *Περί παιδείας*, *Περί φιλίας*, *Ερωτικά*, *Περί ύπνου* κ.α. Ο Αθήναιος, κύρια πηγή για τον Κλέαρχο, αντιμετωπίζεται ωστόσο στην έκδοση κριτικά, με την επισήμανση ότι η επιλογή των αποσπασμάτων που μας παρέδωσε από το *Περί φιλίας* και κυρίως από το *Περί βίων* δεν παρέχει αυθεντική εικόνα του φιλοσόφου.

Από τα σπαράγματα που έχει στη διάθεσή του, ο Ταϊφάκος επιχειρεί να ανασυνθέσει την εικόνα ενός φιλοσόφου που ζει στο μεταίχμιο δύο εποχών και δύο ηπειρών, μέσα σε έναν κόσμο υπό διαμόρφωση. Η φιλοσοφική σκέψη του Κλέαρχου έχει τις ρίζες της στην πρώιμη φιλοσοφία του Αριστοτέλη, αλλά αργότερα ακολουθεί έναν δικό της δρόμο, αποκλίνοντας από τον Περίπατο και κινούμενη στη σφαίρα μιας ηθικής φιλοσοφίας ως *βιοσοφίας* που επιχειρεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες των καιρών. Στο *Περί βίων* εντοπίζονται ψήγματα αρχαϊκής σκέψης που παραπέμπουν ευθέως στον τραγικό Αισχύλο. Το ζεύγος «ύβρις – άτη» (σ. xlix) εξελίσσεται εδώ στο τρίπτυχο «τρυφή – ύβρις – άτη» και παίρνει διαστάσεις πολιτικο-κοινωνικής κριτικής, όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα μοναρχών και τυράννων που εκτίθενται στο έργο. Η εικόνα του Κλέαρχου ολοκληρώνεται με την επισήμανση ότι είναι ένας συγγραφέας με ευρύτερα ενδιαφέροντα, ο οποίος κινείται μεταξύ φιλοσοφίας και λογοτεχνίας, μεταξύ αρχαιογνωσίας και ιστορίας, ο οποίος γράφει για τα παράδοξα (*Περί γρίφων*) που βιώνει στην τρέχουσα πραγματικότητα, την οποία ο ίδιος «κατακρίνει και ελέγχει με ετεροχρονισμένα όπλα» (σ. l).

Στη συνέχεια, ο Ταϊφάκος επιχειρεί να ανασυνθέσει τη μορφή ενός φιλοσόφου της παλαιάς Στοάς (3ος αι. π.Χ): του Περσαίου Κιτιέως, μαθητή του Ζήνωνα. Κύρια πηγή εδώ αποτελούν ο Αθήναιος, ο Φιλόδημος και ο Διογένης ο Λαέρτιος. Ο Περσέας υπήρξε ιδιάιτυπη προσωπικότητα με περιπετειώδη βίο που, όπως προκύπτει και από τη μαρτυρούμενη αποστολή του στην Αυλή του Αντιγόνου, ενδιαφερόταν για την πολιτική εφαρμογή της στωικής θεωρίας. Η θέση του στην ιστορία της ελληνικής και ειδικά της

στωικής φιλοσοφίας αποτιμάται από τον Ταϊφάκο με έμφαση αφενός μεν στον σεβασμό του για τη διδασκαλία της Στοάς και ειδικά του δασκάλου του Ζήνωννα, αφετέρου δε στη θεωρητική και πρακτική εμπλοκή του στα πολιτικά δρώμενα. Συγγραφέας και της *Λακωνικής πολιτείας*, ο Περσαίος είναι ένας από τους τελευταίους πολιτικούς στοχαστές που υποστηρίζει την πολιτική αναβίωση της κλασικής Ελλάδας με γνώμονα το σπαρτιατικό πολίτευμα.

Ο Δημόναξ, ο Κυνικός φιλόσοφος που γεννήθηκε στην Κύπρο και έδρασε στην Αθήνα τον 2ο αι. μ.Χ., είναι ο τελικός σταθμός αυτής της κριτικής ανασύνθεσης της κυπριακής φιλοσοφίας. Ο Ταϊφάκος θέτει και εδώ το πρόβλημα των πηγών, δεδομένου ότι ο Δημόναξ, έχοντας ως πρότυπο τον Σωκράτη, δίδαξε μεν αλλά απέφυγε το γραπτό έργο. Η διδασκαλία του παραδίδεται υπό μορφήν γνώμων ήδη στο *Ανθολόγιο* του Ιωάννη Στοβαίου, που είναι και η αρχαιότερη πηγή, αλλά προπάντων στην εκτενή συλλογή του Ψευδο-Μαξίμου Ομολογητού· σε αυτή τη συλλογή, γνωστή στη φιλολογία ως *Locī communis*, βασίζεται η έκδοση των αποσπασμάτων στο παρόν έργο. Ο Δημόναξ τοποθετείται στο πλαίσιο της λεγόμενης δεύτερης Σοφιστικής, η οποία χαρακτηρίζεται ως το πολιτιστικό απαύγασμα των αυτοκρατορικών χρόνων. Με κύριο μάρτυρα τον Λουκιανό, συγγραφέα του *Δημόνακτος βίος*, συντίθεται η εικόνα ενός Κυνικού φιλοσόφου με εκλεκτικές τάσεις: είναι σκεπτικιστής και συνάμα ορθολογιστής, πολέμιος του ασιατικού μυστικισμού και κήρυκας της ανθρωπίνης ελευθερίας, κριτικός της πολιτικο-κοινωνικής πραγματικότητας με απaráμιλλη παρρησία και σπινθηροβόλο πνεύμα. Πρόκειται για τον επίλογο της «κυπριακής εμπειρίας» στα φιλοσοφικά δρώμενα της ελληνικής αρχαιότητας.

Στο περισπούδαστο αυτό έργο του Ταϊφάκου, η εισαγωγική μελέτη βρίσκεται σε σχέση ανατροφοδότησης με τα αρχαία κείμενα, τα οποία εκδίδονται με κριτικό υπόμνημα και συνοδεύονται από γλαφυρή μετάφραση και από εκτενέστατο, πολύτιμο ερμηνευτικό υπόμνημα, στις σελίδες του οποίου αναβιώνουν σημαντικές πτυχές της ελληνικής αρχαιότητας. Ο συγγραφέας αντλεί από τις πηγές για να συνθέσει την εικόνα της κυπριακής παρουσίας στην ιστορία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας, και αυτή η κριτική ανασύνθεση ρίχνει με τη σειρά της φως στα ίδια τα κείμενα. Η έρευνα των πηγών, η συλλογή και κριτική έκδοση των κειμένων, καθώς και η άριστη βιβλιογραφική ενημέρωση, αποτελούν σημαντική προσφορά στην ελληνική γραμματεία.

Δημοσιεύθηκε: 2.4.2009

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Αυγελής, Ν.: (Βιβλιοκρισία του:) Ιωάννης Ταϊφάκος (επιμ.): *Αρχαία κυπριακή γραμματεία*, τ. 6: *Φιλοσοφία* (Λευκωσία: Ίδρυμα «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης» 2008). *Κριτικά* 2009-07, <<http://www.philosophica.gr/critica/2009-07.html>>.